

УДК 343.3/.7:341.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.37>

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ ПРО ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Шабан Ю.,
здобувач вищої освіти
ступеня доктора філософії з міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет
ORCID: 0009-0002-6244-5921

Шабан Ю. Проблеми імплементації норм про злочин агресії в національне законодавство.

Стаття присвячена аналізу проблем імплементації норм про злочин агресії в національне кримінальне законодавство України в контексті Кампальських поправок до Римського статуту Міжнародного кримінального суду з акцентом на історичний розвиток концепції, криміналізацію, юрисдикційні колізії, суб'єкта злочину та автономію національного тлумачення.

Проаналізовано ключові міжнародні договори та джерела, які регулюють поняття злочину агресії, умови активізації юрисдикції МКС, принцип комплементарності, а також перехід від відповідальності держав за акти агресії до індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб.

Особливу увагу приділено доктринальним концепціям, які еволюціонують від класичної моделі злочинів проти миру до сучасної криміналізації в Кампальських поправках.

Розглянуто механізми захисту національного суверенітету, включаючи судове тлумачення юрисдикції, ратифікацію поправок та протидію імунітетам агресорів.

Підкреслено прогалини в регулюванні, такі як неповна імплементація ст. 8-bis у ККУ, нерівномірність ратифікації та імплементації серед держав-учасниць Римського Статуту. У центрі дослідження – трансформація інституту відповідальності за агресію: уніфікація криміналізації, спрощення юрисдикційних процедур, адаптація до європейських стандартів міжнародного кримінального правосуддя.

Розглянуто судову практику Верховного Суду України та порівняльний досвід імплементації в європейських державах. На основі аналізу доктрини та законодавства стаття обґрунтовує необхідність внесення змін до ККУ щодо введення нової статті 437-1 з чітким визначенням злочину агресії відповідно до ст. 8-bis, комбінованого підходу з посиланням на Резолюцію 3314 та врегулювання імунітетів.

Наголошено на важливості запровадження моделей точного, розширеного або комбінованого відтворення Кампальських норм та посилення національної юрисдикції для переслідування вищого керівництва.

Зроблено висновок про те, що подальше вдосконалення правового регулювання імплементації злочину агресії є ключовим для відновлення справедливості, притягнення до відповідальності винних у війні та євроінтеграції України, перетворюючи виклики конфлікту на можливості правової визначеності та міжнародного правопорядку.

Ключові слова: злочин агресії, Кампальські поправки, Римський статут, імплементація, кримінальне право, міжнародне кримінальне право, юрисдикція, імунітет, суб'єкт злочину, кримінальна відповідальність.

Shaban U. Problems of implementing norms on the crime of aggression into national legislation.

The article is devoted to the analysis of the problems of implementing the norms on the crime of aggression into the national criminal legislation of Ukraine in the context of the Kampala Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court with an emphasis on the historical development of the concept, criminalization, jurisdictional conflicts, the subject of the crime and the autonomy of national interpretation.

The key international treaties and sources regulating the concept of the crime of aggression, the conditions for activating the jurisdiction of the ICC, the principle of complementarity, as well as the transition from the responsibility of states for acts of aggression to the individual criminal liability of individuals are analyzed.

Special attention is paid to doctrinal concepts that evolve from the classical model of crimes against peace to modern criminalization in the Kampala Amendments.

The mechanisms for protecting national sovereignty are considered, including judicial interpretation of jurisdiction, ratification of the amendments and counteraction to the immunities of aggressors.

The gaps in regulation are highlighted, such as the incomplete implementation of Art. 8-bis in the CCU, the uneven ratification and implementation among the states parties to the Rome Statute. The focus of the study is the transformation of the institution of responsibility for aggression: unification of criminalization, simplification of jurisdictional procedures, adaptation to European standards of international criminal justice.

The importance of introducing models of accurate, expanded or combined reproduction of the Kampala norms and strengthening national jurisdiction for the prosecution of senior leadership is emphasized.

It is concluded that further improvement of the legal regulation of the implementation of the crime of aggression is key to restoring justice, holding those responsible for the war accountable, and Ukraine's European integration, transforming the challenges of the conflict into opportunities for legal certainty and international law.

Key words: crime of aggression, Kampala Amendments, Rome Statute, implementation, criminal law, international criminal law, jurisdiction, immunity, subject of the crime, criminal responsibility.

Постановка проблеми. Злочин агресії, визнаний міжнародним співтовариством як «найсерйозніший злочин проти миру» ще з часів Нюрнберзького і Токійського трибуналів, отримав сучасне юридичне закріплення у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (ст. 8-bis). Після активації юрисдикції МКС щодо цього злочину Кампальськими поправками 2010 року та подальшого набуття ними чинності у 2018 році постало гостре питання імплементації відповідних норм у національне законодавство держав-учасниць та держав, що не є учасницями Римського статуту.

В Україні це питання набуло особливої актуальності після повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року. Факти масових воєнних злочинів, злочинів проти людяності та очевидні акти агресії з боку вищого військово-політичного керівництва РФ підкреслили необхідність наявності ефективного національного механізму притягнення до відповідальності за злочин агресії. Водночас станом на грудень 2025 року Україна, яка підписала Римський статут у 2000 році та ратифікувала його (разом із Кампальськими поправками) 25 жовтня 2024 року з набуттям чинності 1 січня 2025 року, все ще не завершила повну імплементацію положень про злочин агресії (ст. 8-bis) у Кримінальний кодекс України. Хоча були внесені окремі зміни до КК України щодо гармонізації з Римським статутом (зокрема, уточнення форм агресії та суб'єктів злочину), спеціальний склад злочину агресії залишається недостатньо адаптованим до Кампальського визначення, що створює правову прогалину та ускладнює національне судочинство за цей злочин у повному обсязі.

Метою даної роботи є комплексний аналіз правових і практичних проблем імплементації норм про злочин агресії (ст. 8-bis Римського статуту та Кампальських поправок) у національне законодавство держав, з особливим акцентом на досвід України, а також розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення українського кримінального законодавства та механізмів притягнення до відповідальності за цей злочин на національному та міжнародному рівнях.

Стан опрацювання проблематики. Питання визначення, криміналізації та імплементації злочину агресії широко досліджуються в міжнародній та національній правовій доктрині. Серед зарубіжних науковців вагомий внесок у розробку цієї проблематики зробили С. Барріга, К. Кресс, К. Амбос, Д. Робінсон, М. Мак-Айліфф, К. Мак-Дональд, А. Циммерман. Значну роль у формуванні сучасного підходу до злочину агресії відіграли праці, підготовлені після Кампальської конференції 2010 року, зокрема коментар *The Crime of Aggression: A Commentary* за редакцією С. Барріги та К. Кресса.

Виклад основного матеріалу. Історичний розвиток концепції злочину агресії від Пакту Келлога-Бріана до Римського статуту характеризується поступовим переходом від заборони війни

як інструменту національної політики до встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності лідерів держав. Як зазначає М.Ч. Бассіуні, еволюція поняття агресії пройшла через Нюрнберзькі та Токійські трибунали, де «злочини проти миру» застосовувалися постфактум, до Резолюції ГА ООН 3314 [1], яка надала консенсусне визначення акту агресії державою, але не індивідуальної відповідальності, з акцентом на холодновоєнні загрози, такі як ядерні конфлікти та національно-визвольні рухи [2, р. 87]. Подібно, М. Егерлунд підкреслює, що на Римській конференції відсутність згоди щодо визначення злочину призвела до його відкладення, оскільки Резолюція 3314 фокусувалася виключно на державних актах, ігноруючи індивідуальну відповідальність, а дебати точилися навколо ролі Ради Безпеки ООН та розрізнення між «агресивними війнами» і ширшими «актами агресії» [3, р. 5].

Критика цього процесу, висловлена М.Дж. Гленноном, акцентує на тому, що визначення агресії в контексті Римського статуту залишилося «порожнім» (blank-prose) через брак універсального консенсусу впродовж XX століття: Пакт Келлога-Бріана не криміналізував агресію, Нюрнберзький прецедент застосовувався *ex post facto*, а Резолюція 3314 не встановлювала індивідуальної відповідальності [4, р. 72]. З іншого боку, Д. Любан та Дж. Трахан наголошують на необхідності уточнення «керівної клаузули» (leadership clause) та подолання анахронізмів Резолюції 3314 для сучасних конфліктів, пропонуючи переосмислення визначення в Кампальських поправках як кульмінації, але з подальшим вдосконаленням для забезпечення комплементарності та універсальної юрисдикції [5, р. 27; 6, р. 909-910]. Таким чином, компромісний характер Кампальських поправок 2010 року відобразив тривалі політичні та правові виклики криміналізації агресії.

Стаття 8 *bis* поправки до Римського статуту МКС щодо злочину агресії визначає «злочин агресії» як планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй [7].

Для цілей пункту 1 «акт агресії» означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Будь-який з таких актів, незалежно від оголошення війни, буде кваліфікуватися відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року як акт агресії [8]. У зазначених статтях Резолюції йдеться про відповідальність держав. Натомість кримінальне законодавство регламентує відповідальність фізичних осіб.

Тлумачення змісту діянь, зазначених у статті 437 ККУ [9], на національному рівні має певний рівень автономії від загальноприйнятого тлумачення в міжнародному праві. Володіючи свободою розсуду щодо визначення злочинності та караності діянь, держава вправі визначати і коло суб'єктів, відповідальних за їх вчинення. Як зазначив Європейський Суд з прав людини, коли внутрішні суди тлумачать внутрішньо-правові положення, похідні від міжнародного публічного права, то вони мають вирішити, яке саме тлумачення їм застосовувати у внутрішньому праві, за умови, що таке тлумачення має узгоджуватись із суттю правопорушення [10]. Тому саме перехідна адаптація викликає труднощі щодо тлумачення змісту норми про злочин агресії з колективного міжнародно-правового визначення до індивідуальної кримінальної відповідальності.

Такі доводи підтверджуються воєнною агресією яка переросла у збройний конфлікт на території України з боку РФ, оскільки саме збройний конфлікт активізував питання тлумачення ст. 437 ККУ.

У Кримінальному кодексі України законодавець не дає прямого визначення суб'єкта злочину, передбаченого статтею 437 [9]. Це питання слід розглядати виходячи з особливостей об'єктивної сторони правопорушення та реальних можливостей особи впливати на об'єкт посягання – мир і стабільність міжнародного правопорядку.

Планування агресивної війни або збройного конфлікту полягає в попередньому окресленні ключових параметрів майбутніх дій: визначенні їх характеру, послідовності, термінів, стратегічних цілей, необхідних ресурсів, тактичних підходів, мобілізаційних заходів, операційних планів, а також завдань у сфері економіки, фінансів і промисловості для забезпечення матеріальної бази агресії та підтримки економіки в умовах конфлікту.

Підготовка до агресивної війни чи конфлікту включає створення необхідних передумов для її ведення: накопичення ресурсів, формування сприятливих умов і нейтралізацію потенційних

перешкод. До таких дій можуть належати, зокрема, концентрація військ і озброєних формувань у стратегічних районах, проведення розвідки, використання пропаганди для дискредитації влади держави-жертви та розпалювання ворожнечі до її населення, формування в суспільстві переконання про нібито існуючу загрозу, переорієнтація економіки на військові потреби, а також дипломатичні зусилля, спрямовані на ізоляцію противника на міжнародній арені.

Розв'язування агресивної війни чи конфлікту охоплює дії, безпосередньо спрямовані на втілення розробленого плану в життя, зокрема створення (у тому числі штучного) приводу для застосування сили, провокаційні акти проти противника або видачу прямого наказу на початок воєнних дій.

Участь у змові з метою планування, підготовки чи розв'язування агресивної війни передбачає досягнення домовленості між кількома особами щодо спільних кроків, які в подальшому призведуть до відповідних злочинних дій. Кожен учасник змови, залежно від свого статусу, повинен мати реальні можливості виконати відведену йому роль у цій схемі.

Як зазначила Велика Палата Верховного Суду у постанові від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20 (провадження № 13-15кс22), діяння, передбачені ст. 437 КК України, можуть вчиняти лише особи, які завдяки своїм службовим повноваженням або фактичному суспільному статусу здатні ефективно контролювати чи спрямовувати політичні або військові дії держави, суттєво впливати на політичні, військові, економічні, фінансові, інформаційні та інші процеси всередині країни чи за її кордонами, а також керувати окремими напрямками політичної чи воєнної діяльності [11].

Чинні для України норми міжнародного права й національного законодавства не містять приписів, які б передбачали офіційну констатацію агресії з боку певної держави обов'язковою умовою кваліфікації дій осіб, що беруть участь у збройному конфлікті, як воєнних злочинів. Тож невизнання акту агресії в порядку, встановленому Статутом ООН, не перешкоджає засудженню і покаранню винних за кримінальне правопорушення.

Імплементація норм про злочин агресії, визначених статтею 8-bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду та Кампальськими поправками 2010 року, у національне законодавство держав-учасниць залишається неповною та нерівномірною. Станом на вересень 2025 року 49 держав ратифікували ці поправки, однак лише обмежена кількість з них – близько 12 – здійснили повну імплементацію, інтегрувавши визначення злочину агресії до своїх кримінальних кодексів [12]. Цей процес ускладнюється не лише технічними аспектами адаптації норм, а й політичними бар'єрами, пов'язаними з суверенітетом держав та роллю Ради Безпеки ООН у визначенні актів агресії. Така ситуація підкреслює системні виклики глобальної криміналізації агресії, де більшість держав обмежуються ратифікацією без подальшої національної адаптації.

Серед лідерів імплементації – європейські держави, які часто обирають модель точного відтворення формулювання ст. 8-bis у національному законодавстві. Наприклад, у Німеччині злочин агресії був криміналізований через внесення змін до Кодексу злочинів проти міжнародного права (Völkerstrafgesetzbuch – VStGB) у 2017 році, де § 13 прямо відображає Кампальське визначення, обмежуючи суб'єктом злочину осіб, здатних контролювати або спрямовувати політичні чи військові дії держави [13]. Аналогічно, Нідерланди у 2018 році адаптували норму до свого Закону про міжнародні злочини (International Crimes Act), додавши статтю 7, яка включає не лише планування та ведення агресивної війни, а й акти агресії, з акцентом на принцип комплементарності МКС [14]. Ці приклади демонструють, як імплементація посилює національну юрисдикцію, дозволяючи переслідувати лідерів без звернення до МКС.

У країнах Балтії та Грузії імплементація має комбінований характер, поєднуючи Кампальські поправки з попередніми національними нормами про злочини проти миру. Естонія та Литва, ратифікувавши поправки у 2013 та 2014 роках відповідно, внесли зміни до своїх кримінальних кодексів (Eesti Vabariigi Karistusseadustik та Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas), де злочин агресії визначено як самостійний склад з посиланням на Резолюцію ГА ООН 3314 (XXIX) 1974 року, що розширює перелік актів агресії (§ 91 у естонському кодексі та ст. 110 у литовському). Латвія, хоча й не ввела нову норму, покладається на пре-екзистуючі положення свого Кримінального закону (Krimināllikums), які перетинаються з Кампальським визначенням (ст. 71.2) [15, р. 14-15].

У Хорватії та Словенії імплементація базується на моделі розширеного відтворення норм Римського статуту з елементами національної специфіки. Хорватія ратифікувала поправки у 2014

році та інтегрувала злочин агресії до Кримінального кодексу (*Kazneni zakon*) у 2011 році, де ст. 89 точно відображає ст. 8-bis, з покаранням від 5 років позбавлення волі до довічного ув'язнення, та включає участь у змові [16]. Словенія, ратифікувавши у 2013 році, внесла зміни до Кримінального кодексу (*Kazenski zakonik – KZ-1*) у 2011 році, де ст. 103 визначає агресію як акт, що порушує Статут ООН, з акцентом на «leadership clause» та можливістю довічного ув'язнення [17]. Ці приклади підкреслюють, як постконфліктні держави використовують імплементацію для посилення національної безпеки та комплементарності з МКС, але стикаються з викликами щодо універсальної юрисдикції.

Висновки. Таким чином, проблема тлумачення норми про злочин агресії в національному законодавстві полягає у пошуку балансу між міжнародно-правовими стандартами та реаліями внутрішнього національного кримінального права. Законодавча кримінальна база України, фактично спирається на Римський статут та створює автономну модель тлумачення, що дозволяє притягти до відповідальності осіб, здатних керувати або контролювати воєнними діями держави агресора, насамперед завдяки інтеграціям кримінальної бази та заповненням прогалин за рахунок пояснень та прецедентної практики судової системи України.

Проведене дослідження свідчить, що злочин агресії є єдиним із чотирьох основних злочинів Римського статуту Міжнародного кримінального суду, норми щодо якого імplementовано в національне законодавство лише обмеженої кількості держав-учасниць. Станом на грудень 2025 року Кампальські поправки ратифіковано та повністю імplementовано 49 державами, що підкреслює системні труднощі в глобальній криміналізації цього злочину.

Головними бар'єрами на шляху імplementації залишаються обмежений суб'єкт злочину (виключно особи, здатні ефективно контролювати або спрямовувати політичні чи військові дії держави), питання особистих імунітетів глав держав, урядів та міністрів закордонних справ у національних судових процесах, політична небажаність повної криміналізації для постійних членів Ради Безпеки ООН та їхніх союзників, а також обмежена готовність національних правових систем до ефективного застосування принципу комплементарності щодо злочину агресії.

В Україні, попри ратифікацію Римського статуту разом із Кампальськими поправками 25 жовтня 2024 року з набуттям чинності 1 січня 2025 року, спеціальний склад злочину агресії, повністю адаптований до визначення статті 8-bis, досі не введено до Кримінального кодексу в повному обсязі. Внесені окремі зміни, зокрема уточнення форм агресії та суб'єктів у статті 437 КК, все ж ускладнюють повноцінне національне переслідування вищого керівництва держави-агресора за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни.

Аналіз досвіду зарубіжних держав, які успішно здійснили імplementацію положень Римського Статуту, свідчить про існування щонайменше трьох основних моделей криміналізації: точне відтворення формулювання статті 8-bis Римського статуту, розширена версія з додаванням інших діянь, а також комбінований підхід із відсиланням як до Кампальських поправок, так і до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) 1974 року.

Для України оптимальним видається комбінований підхід, що передбачає введення нової статті 437-1 «Злочин агресії» до Кримінального кодексу з прямим посиланням на статтю 8-bis Римського статуту та перелік актів агресії з Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX), а також паралельне врегулювання питань імунітетів через спеціальний закон або змін до діючого законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Definition of Aggression: Resolutions adopted on the reports of the Sixth Committee 3314 (XXIX). 1974. P. 142-144. URL: [https://docs.un.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://docs.un.org/en/A/RES/3314(XXIX)) (дата звернення: 13.12.2025).
2. Bassiouni M.Ch. The History of Aggression in International Law, Its Culmination in the Kampala Amendments, and Its Future Legal Characterization. *Harvard International Law Journal*. Spring 2017. Vol. 58. P. 87-89. URL: <https://journals.law.harvard.edu/ilj/wp-content/uploads/sites/84/Bassiouni-Formatted.pdf> (дата звернення: 13.12.2025).
3. Egerlund M. The Missing Piece Defining the Crime of Aggression. *Public International Law*. Spring 2007. 100 p. URL: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1557034&fileId=1564187> (дата звернення: 13.12.2025).

4. Glennon J.M. The Blank-Prose Crime of Aggression. *The Yale Journal Of International Law*. 2010. Vol. 35. P. 71-114. URL: <https://openyls.law.yale.edu/server/api/core/bitstreams/071e3e83-3272-4dd7-a223-71ae527f5d03/content> (дата звернення: 13.12.2025).
5. Luban D. The Crime of Aggression: Its Nature, the Leadership Clause, and the Paradox of Immunity. Georgetown University Law Center, 2024. 41 p. URL: <https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3645&context=facpub> (дата звернення: 13.12.2025).
6. Trahan J.A meaningful definition of the crime of aggression: a response to Michael Glennon. *University of Pennsylvania Journal of International Law*. 2012. Vol. 33. P. 907-969. URL: <https://www.law.upenn.edu/live/files/973-trahan33upajintl19072012pdf> (дата звернення: 13.12.2025).
7. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 13.12.2025).
8. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії, 11.06.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004-10#Text (дата звернення: 13.12.2025).
9. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.12.2025).
10. Рішення по справі «Йоргич проти Німеччини» від 12 жовтня 2007 року, заява № 74613/01. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117698> (дата звернення: 13.12.2025).
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20 (провадження № 13-15кц22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176> (дата звернення: 13.12.2025).
12. Status of ratification and implementation. URL: <https://crimeofaggression.info/the-role-of-states/status-of-ratification-and-implementation/> (дата звернення: 13.12.2025).
13. Code of Crimes against International Law (Völkerstrafgesetzbuch – VStGB). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_vstgb/englisch_vstgb.html (дата звернення: 13.12.2025).
14. Netherlands International Crimes Act of 19 June 2003. URL: https://documents.law.yale.edu/sites/default/files/netherlands_-_international_crimes_act_english_.pdf (дата звернення: 13.12.2025).
15. The crime of aggression in the national laws of EU Member States, Genocide Network Observer States and Ukraine. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. 28 p. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust-crime-of-aggression-national-laws.pdf> (дата звернення: 13.12.2025).
16. Criminal Code passed by Croatian Parliament at its session on 21 October 2011. URL: https://crimeofaggression.info/documents/2/Croatia_excerpt_criminal_code.pdf (дата звернення: 13.12.2025).
17. Crime of Aggression in the Slovenian Criminal Code. URL: https://crimeofaggression.info/documents/2/Slovenia__excerpt_criminal_code.pdf (дата звернення: 13.12.2025).